

Sygn. akt I C 611/13

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 30 maja 2014 r.

Sąd Okręgowy w O. Wydział I Cywilny

Przewodniczący – SSO Juliusz Ciejek

Protokolant – sekr. sąd. Dorota Wodniak

po rozpoznaniu w dniu 27 maja 2014 r. w O.,

na rozprawie

sprawy z powództwa **A. T.**

przeciwko **A. B. i T. B.**

o zapłatę

oraz

sprawy z powództwa **R. T.**

przeciwko **A. B. i T. B.**

o zapłatę

I. oddala powództwa;

II. zasądza od powodów na rzecz pozwanych kwotę 3.617 (trzy tysiące sześćset siedemnaście) zł tytułem zwrotu kosztów procesu.

UZASADNIENIE

Pozwem z dnia (...) powodowie A. T. i R. T. wniesli o zasądzenie na rzecz każdego z nich od pozwanych A. B. i T. B. kwot po 100.000 złotych wraz z ustawowymi odsetkami ustawowymi i kosztami procesu według norm przepisanych.

Uzasadniając swoje żądanie, wskazali, że są spadkobiercami ustawowymi E. T., który w dniu (...) umową dożywocia przekazał pozwanym nieruchomość położoną w G.. Powodowie nie otrzymali od spadkodawcy darowizny i z tego względu przysługuje im prawo do zachowku (k. 3-3v.).

Powyższą sprawę zarejestrowano pod sygn. I C 611/13. Zarządzeniem z dnia (...) zwrócono pozew co do powódki R. T. (k. 67-67v.).

Z uwagi na uzupełnienie braków formalnych pozwu i złożony wniosek o wpisanie sprawy pod nowy numer zarządzeniem z dnia (...) żądanie R. T. wyłączono do odrębnego rozpoznania i nadano jej sygnaturę (...), którą to sprawę następnie – na mocy zarządzenia z dnia (...) – połączono do wspólnego prowadzenia i rozstrzygnięcia ze sprawą z powództwa A. T. zarejestrowaną pod sygn. I C 611/13.

Pozwani A. B. i T. B. wniesli o oddalenie powództwa w całości oraz o zasądzenie na ich rzecz solidarnie od powodów kosztów procesu według norm przepisanych.

W odpowiedzi na pozew podnieśli, że powództwo o zachówek może być skierowane przeciwko określonym kręgowi osób, którymi są spadkobierca, osoba, na rzecz której został uczyniony zapis windykacyjny, i osoba, która otrzymała od spadkobiercy darowiznę doliczoną do spadku. Pozwani nie mieszczą się w żadnej z wyżej wymienionej kategorii osób. Nie są spadkobiercami E. T. i nie otrzymali od niego darowizny doliczanej do spadku. Między spadkodawcą a pozwanymi została zawarta umowa dożywocia. Nie można umowy dożywocia traktować na równi z umową darowizny (k. 154-156).

Sąd ustalił następujący stan faktyczny:

W dniu (...)E. T.– ojciec powodów A. T.i R.T.i pozwani A.i T.małżonkowie B.zawarli w formie aktu notarialnego umowę dożywocia. Na mocy tej umowy E. T.przeniósł na rzecz pozwanych własność nieruchomości położonej w miejscowości G.oznaczonej w ewidencji jako działka gruntu nr (...), dla której Sąd Rejonowy w O.prowadzi księgę wieczystą Kw Nr (...), a pozwani w zamian za to zobowiązali się zapewnić E. T.dożywotnie utrzymanie, polegające na przyjęciu zbywcy jako domownika, dostarczaniu mu wyżywienia, ubrania, mieszkania, światła i opału, pomocy i pielęgnowania w chorobie oraz sprawowaniu mu na ich koszt własny pogrzebu odpowiadającego zwyczajom miejscowym.

(dowód: akt notarialny, rep. A nr (...), k. 5-6v.)

Pozwani wystąpili przeciwko E. T.pozew o zmianę obowiązków wynikających z zawartej w dniu (...)umowy dożywocia w ten sposób, że nie będą zobowiązani do dostarczania wyżywienia na świadczenie pieniężne w wysokości 100 złotych oraz o ustalenie warunków korzystania z domu w ten sposób, by nie zachodziła konieczność fizycznego ich kontaktu z E. T.. Sprawa ta została wszczęta w Sądzie Okręgowym w O.i zarejestrowana pod sygn. (...)E. T.w odpowiedzi na pozew wniósł o rozwiązanie umowy dożywocia poprzez zobowiązanie pozwanych do złożenia oświadczenia woli przenoszącego własność nieruchomości stanowiącej działkę gruntu oznaczoną numerem (...), położonej w G..

Wyrokiem z dnia (...) Sąd Okręgowy w O.umorzył postępowanie co do żądania zmiany uprawnienia E. T.polegającego na dostarczaniu mu wyżywienia na rentę w wysokości 100 złotych, zmienił uprawnienie E. T.polegające na dostarczaniu mieszkania, ograniczając to uprawnienie do wyłącznego korzystania przez E. T.z kuchni o powierzchni 11m², pokoju o powierzchni 11m² i pokoju o powierzchni 12m² oraz wspólnego korzystania z łazienki o powierzchni 8m² i korytarza o powierzchni 10,5m² usytuowanych na parterze budynku, zmienił uprawnienie E. T.polegające na dostarczaniu mu przez pozwanych energii elektrycznej na dożywotnią rentę odpowiadającą wartości tych uprawnień w wysokości po 150 złotych miesięcznie, płatną do 10 każdego miesiąca, zobowiązując jednocześnie pozwanych do wykonania na własny koszt i własnym staraniem instalacji elektrycznej umożliwiającej E. T.dostarczenie i rozliczenie energii elektrycznej, od którego to wykonania uzależnić wejście w życie opisanej zmiany, oddalił w pozostałym zakresie powództwo główne oraz oddalił powództwo wzajemne.

Od powyższego wyroku E. T.wniósł apelację, którą Sąd Apelacyjny w B.oddalił na mocy wyroku z dnia (...) w sprawie (...).

(dowód: pozew, k. 2-3, wyrok Sądu Okręgowego w O.z dnia (...), k. 264-264v., apelacja, k. 285-302-310, wyrok Sądu Apelacyjnego w B.z dnia (...), k. 333 w aktach sprawy I C 410/06)

W dniu (...)E. T.zmarł. Postanowieniem Sądu Rejonowego w O.z dnia (...)w sprawie (...) stwierdzono, że spadek po wymienionym na podstawie ustawy nabyli powodowie po 1/2 części każdy z nich.

(dowód: postanowienie w sprawie (...), k. 4)

Pismem doręczonym w dniu (...) powodowie wezwali pozwanych do zapłaty należnego im zachowku w kwocie po 100.000 złotych na rzecz każdego z nich, w terminie 14 dni od daty otrzymania wezwania.

(dowód: wezwanie do zapłaty, k. 7)

Sąd zważył, co następuje:

W świetle ustalonych okoliczności sprawy powództwo jako bezzasadne podlegało oddaleniu.

Zgodnie z art. 991 § 1 k.c. zachówek przysługuje zstępny, małżonkowi oraz rodzicom spadkodawcy, którzy byliby powołani do spadku z ustawy. Według powołanego przepisu uprawnionym do zachowku należą się, jeżeli uprawniony jest trwale niezdolny do pracy albo jeżeli zstępny uprawniony jest małoletni, dwie trzecie wartości udziału spadkowego, który by mu przypadł przy dziedziczeniu z mocy ustawy, w innych zaś przypadkach – połowa wartości udziału spadkowego.

W celu obliczenia zachowku w pierwszym rzędzie należy określić udział spadkowy osoby uprawnionej do zachowku. Aby go określić, należy ustalić, w jakim udziale uprawniony do zachowku byłby powołany do spadku na podstawie ustawy, przy czym przy dokonywaniu tej operacji, zgodnie z art. 992 k.c., uwzględnia się także spadkobierców niegodnych oraz tych spadkobierców, którzy odrzucili spadek, natomiast nie uwzględnia się spadkobierców, którzy zrzekli się dziedziczenia albo którzy zostali wydziedziczeni. Tak wyliczony udział mnoży się przez $\frac{2}{3}$ lub $\frac{1}{2}$, w zależności od właściwości osobistych uprawnionego do zachowku.

Kolejnym etapem jest ustalenie tzw. substratu zachowku, który najogólniej mówiąc, stanowi wartość spadku powiększoną o darowizny doliczane do spadku. Ustalenie substratu zachowku wymaga określenia czystej wartości spadku. Po określeniu czystej wartości spadku dolicza się do niej, dla ustalenia substratu zachowku, wartość darowizn dokonanych przez spadkodawcę, bez względu na to, czy były one uczynione na rzecz spadkobierców, uprawnionych do zachowku, czy też innych osób. Nie dolicza się jednak darowizn drobnych, zwyczajowo przyjętych, oraz dokonanych dawniej niż przed dziesięciu laty, licząc od daty otwarcia spadku, na rzecz osób nie będących spadkobiercami albo uprawnionymi do zachowku (art. 994 § 1 k.c.).

Ostatnią operacją jest przemnożenie substratu zachowku przez udział spadkowy stanowiący podstawę do obliczenia zachowku. Rezultat mnożenia wyraża właśnie wysokość należnego zachowku.

Niemniej jednak należy pamiętać, iż stosownie do art. 991 § 2 k.c. uprawnionemu przysługuje przeciwko spadkobiercy roszczenie o zapłatę sumy pieniężnej potrzebnej do pokrycia zachowku albo do jego uzupełnienia tylko wtedy, gdy nie otrzymał należnego mu zachowku bądź w postaci uczynionej przez spadkodawcę darowizny, bądź w postaci powołania do spadku, bądź w postaci zapisu. Oznacza to, że o powstaniu roszczenia o zachówek decyduje fakt, czy uprawniony uzyskał należny mu zachówek w postaci powołania do spadku, zapisu lub uczynionej na jego rzecz przez spadkodawcę darowizny. Jeśli otrzymał, nie może domagać się zachowku, jeśli natomiast nie uzyskał, przysługuje mu roszczenie o zachówek.

Treść uzasadnienia pozwu w niniejszej sprawie wskazuje, że powodowie domagają się zapłaty kwoty po 100.000 złotych tytułem zachowku od pozwanych jako od osób, na rzecz których za życia E. T. w drodze umowy o dożywocie została przeniesiona własność nieruchomości stanowiącej działkę gruntu oznaczoną numerem ewidencyjnym (...), położonej w miejscowości G.. Tym samym podstawę ich odpowiedzialności mógłby stanowić przepis art. 1000 § 1 k.c., zgodnie z którym jeżeli uprawniony nie może otrzymać należnego mu zachowku od spadkobiercy lub osoby, na której rzecz został uczyniony zapis windykacyjny, może on żądać od osoby, która otrzymała od spadkodawcy darowiznę doliczoną do spadku, sumy pieniężnej potrzebnej do uzupełnienia zachowku. Jednakże obdarowany jest obowiązany do zapłaty powyższej sumy tylko w granicach wzbogacenia będącego skutkiem darowizny.

Powołany przepis art. 1000 § 1 k.c. jasno określa kolejność podmiotów, od których osoba uprawniona do zachowku może otrzymać sumę niezbędną do jego uzupełnienia. Ustawodawca założył, iż głównym adresatem roszczenia o zachówek jest spadkobierca (art. 991 § 2 k.c.), a dopiero w przypadku, kiedy otrzymanie od spadkobiercy lub osoby, na której rzecz został uczyniony zapis windykacyjny, zachowku jest niemożliwe, uprawniony może żądać od osoby, która otrzymała od spadkodawcy darowiznę doliczoną do spadku, sumy pieniężnej potrzebnej do uzupełnienia zachowku. Osoba uprawniona do zachowku roszczenia z tego tytułu powinna w pierwszej kolejności kierować przeciwko spadkobiercom zmarłego, w drugiej kolejności w stosunku do osób, na których rzecz zostały uczynione

zapisy windykacyjne, a w trzeciej kolejności odpowiadają osoby obdarowane. Tym samym dopóki istnieją osoby, od których możliwe jest uzyskanie zachowku w pierwszym rzędzie, dopóty nie jest możliwe skierowanie żądania zapłaty zachowku do osób wymienionych we wspomnianym przepisie w dalszej kolejności.

Subsydiarność odpowiedzialności osoby obdarowanej oznacza, że odpowiedzialność z tytułu sumy pieniężnej potrzebnej do uzupełnienia zachowku ma charakter posiłkowy, pomocniczy, dodatkowy. W stosunku do obdarowanego roszczenia z tytułu zachowku mogą być dochodzone dopiero wówczas, gdy uprawniony nie może otrzymać od spadkobiercy lub osoby, na której rzecz został uczyniony zapis windykacyjny, należnego mu zachowku.

Przenosząc powyższe uwagi na grunt niniejszej sprawy, należy zauważyć, że bezspornym jest fakt, iż pozwani nie są spadkobiercami (ani ustawowymi ani testamentowymi) E. T., nie został też na ich rzecz uczyniony zapis windykacyjny ani nie otrzymali oni od spadkodawcy darowiznę doliczoną do spadku. Nie można zgodzić się z poglądem prezentowanym przez powodów, że darowizną doliczoną do spadku w rozumieniu przepisu art. 1000 § 1 k.c. jest umowa dożywocia, a taka właśnie umowa została w dniu (...) zawarta między spadkodawcą E. T. a pozwanymi. Treść umowy decydująca o jej prawnym charakterze nie budzi wątpliwości – pozwani w zamian za własność nieruchomości zobowiązali się zapewnić spadkodawcy dożywotnie utrzymanie, polegające na przyjęciu zbywcy jako domownika, dostarczaniu mu wyżywienia, ubrania, mieszkania, światła i opału, pomocy i pielęgnowania w chorobie oraz sprawieniu mu na ich koszt pogrzebu odpowiadającego miejscowym zwyczajom.

Zgodnie z art. 908 § 1 k.c. jeżeli w zamian za przeniesienie własności nieruchomości nabywca zobowiązał się zapewnić zbywcy dożywotnie utrzymanie (umowa o dożywocie), powinien on, w braku odmiennej umowy, przyjąć zbywcę jako domownika, dostarczać mu wyżywienia, ubrania, mieszkania, światła i opału, zapewnić mu odpowiednią pomoc i pielęgnowanie w chorobie oraz sprawić mu własnym kosztem pogrzeb odpowiadający zwyczajom miejscowym.

Kodeksowe uregulowanie umowy dożywocia wskazuje na to, że jest to umowa odpłatna, konsensualna, zobowiązująca, kauzalna, przysparzająca, dwustronnie zobowiązująca i wzajemna. W zamian za przeniesienie własności nieruchomości nabywca zobowiązuje się względem zbywcy do zapewnienia mu dożywotniego utrzymania, którego treść i zakres będą zależały od woli stron zawierających umowę. Odpłatność tej umowy wyraża się w tym, że świadczenie jednej strony umowy znajduje swój odpowiednik w świadczeniu drugiej strony. W przypadku umowy o dożywocie zbywca nieruchomości uzyskuje określone świadczenie, którego istota – najogólniej rzecz biorąc – sprowadza się do zaspokojenia jego potrzeb życiowych w taki sposób, aby nie musiał on przyczyniać się do zdobywania środków na zaspokojenie niezbędnych wymagań życiowych (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 maja 2008r., sygn. akt III CSK 359/07, LEX nr 453125). Nie ma przy tym znaczenia dla bytu samej umowy dożywocia, czy świadczenie nabywcy dokładnie odpowiada wartości nieruchomości.

Powyzszy wniosek o odpłatnym charakterze umowy dożywocia potwierdzają również art. 913 i 914 k.c., przewidujące możliwość zamiany wszystkich lub niektórych uprawnień objętych treścią prawa dożywocia na dożywotnią rentę odpowiadającą wartości tych uprawnień w sytuacji, gdy między dożywotnikiem a zobowiązanym wytworzą się takie stosunki, że nie można wymagać od stron, żeby pozostawały nadal w bezpośredniej ze sobą styczności, oraz możliwość zamiany prawa dożywocia na dożywotnią rentę odpowiadającą wartości tego prawa w sytuacji, gdy zobowiązany z tytułu umowy o dożywocie zbędzie otrzymaną nieruchomość. Z przepisów tych jednoznacznie wynika, że świadczenie, do którego zobowiązuje się nabywca nieruchomości na rzecz zbywcy, ma określoną wymierną wartość majątkową i ekonomiczną.

Trzeba też wskazać, że skoro umowa zawarta z następcą w trybie przepisów ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin nie jest traktowana na równi z umową darowizny, to tym bardziej brak jest podstaw do przyjęcia, że umowa dożywocia wywołuje skutki podobne do umowy darowizny. W uchwale z dnia 21 czerwca 2012r. w sprawie o sygn. III CZP 29/12 (OSNC 2013/1/17) Sąd Najwyższy stwierdził, że przy ustalaniu zachowku nie uwzględnia się wartości gospodarstwa rolnego przekazanego przez spadkodawcę następcy na podstawie umowy przewidzianej w art. 59 ustawy z dnia 14 grudnia 1982r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin.

Umowa darowizny jest umową, na mocy której darczyńca zobowiązuje się do bezpłatnego świadczenia na rzecz obdarowanego kosztem swego majątku. Cechą istotnie wyróżniającą umowę darowizny od wielu innych umów nazwanych uregulowanych w kodeksie cywilnym jest jej nieodpłatność. Świadczenie darowizny jest bezpłatne tylko wtedy, gdy druga strona umowy nie zobowiązuje się do jakiegokolwiek świadczenia na rzecz darczyńcy w zamian za uczynioną darowiznę.

W tych okolicznościach Sąd przyjął, że umowa dożywocia – z uwagi na jej prawny charakter – nie może być na równi traktowana z umową darowizny. Umowa dożywocia jest umową wzajemną i odpłatną i nawet przy liberalnym pojmowaniu darowizny w rozumieniu przepisów o zachowku nie może mieć ona znaczenia z tego punktu widzenia. Analiza charakteru umowy dożywocia określa cechy tej czynności prawnej, które różnią ją od uregulowanej w kodeksie cywilnym umowy darowizny. Wyłącznie umowa darowizny uzasadniałaby możliwość domagania się zachowku od osoby, która ją otrzymała od spadkodawcy, a do zawarcia takiej umowy nie doszło między spadkodawcą a pozwanymi. W konsekwencji wartości nieruchomości przeniesionej przez spadkodawcę na nabywcę w zamian za dożywotnie utrzymanie nie dolicza się do substratu zachowku.

Uwzględniając wyżej poczynione uwagi, Sąd uznał, że zgłoszony przez powodów dowód z opinii biegłego z zakresu szacowania nieruchomości jest nieistotny z punktu widzenia rozstrzygnięcia niniejszej sprawy. Dowód ten miałby znaczenie jedynie wówczas, gdyby ustalono, że wartość nieruchomości będącej przedmiotem umowy dożywocia podlega zaliczeniu do substratu zachowku, co w realiach sprawy nie ma miejsca. Jako zbędne oceniono również wnioski powodów o dopuszczenie dowodu z zeznań świadka I. B. i akt sprawy karnej o sygn. (...). Dowody te miały służyć wykazaniu istnienia konfliktu między zmarłym E. T. a pozwanymi oraz sposobu wykonywania treści dożywocia przez pozwanych. Niemniej jednak trzeba stanowczo podkreślić, iż przedmiotem niniejszego postępowania nie jest roszczenie o rozwiązanie umowy dożywocia (przy czym roszczenie to – jako ściśle związane z osobą dożywotnika – nie mogłoby przejść na jego spadkobierców – zob. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 marca 1970r., sygn. akt III CZP 112/69, OSNC 1971, nr 1, poz. 1) ani roszczenie o zamianę uprawnień objętych treścią umowy dożywocia na dożywotnią rentę.

Całokształt powyższych okoliczności skutkował oddaleniem powództwa jako pozbawionego usprawiedliwionych podstaw (vide: pkt I sentencji wyroku).

O kosztach procesu Sąd orzekł zgodnie z art. 98 § 1 i 3 k.p.c. stosownie od wyniku sprawy. Powodowie jako przegrywający sprawę w całości są obowiązani zwrócić pozwanym całość poniesionych przez nich kosztów, przy czym Sąd nie znalazł podstaw do zasądzenia kosztów procesu solidarnie. Zgodnie z art. 105 § 2 zd. 1 k.p.c. na współuczestników sporu odpowiadających solidarnie co do istoty sprawy sąd włoży solidarny obowiązek zwrotu kosztów. W niniejszej sprawie występujące po stronie powodowej współuczestnictwo ma charakter formalny i z uwagi na to, że w imieniu obu pozwanych została sporządzona jedna odpowiedź na pozew, a czynności procesowe były tożsame, Sąd nakazał powodom zwrócić koszt zastępstwa procesowego tylko jednego pełnomocnika (vide: pkt II sentencji wyroku).